

УДК 330.341.1:383.43

Загурський О. М.

ОСНОВНІ НАПРЯМИ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ УКРАЇНИ

Розглянуто основні напрями інноваційної діяльності в аграрному секторі економіки України. Агропромислова діяльність є досить сталою сферою людської діяльності, для якої характерне виробництво традиційних для кожного регіону продуктів, а види продукції, отримані у результаті запровадження інновацій, як правило, не змінюються, а набувають покращених властивостей. З огляду на це, визначено специфіку інноваційної діяльності в аграрній сфері, яка полягає більшою мірою в технологічних, ніж продуктивних інноваціях. У сучасних економічних реаліях інноваційний розвиток аграрного сектору України пов'язаний з такими чинниками. По-перше, із розробленням і практичним застосуванням енерго- та ресурсозберігаючих технологій, інтенсифікацією виробництва на основі підвищення генетичного потенціалу сільськогосподарських рослин і тварин, використанням прогресивних методів селекції та екологічно безпечних і економічно доцільних технологій. По-друге, з екологізацією агропромислових процесів та стимулюванням органічних і біодинамічних систем землеробства, що розглядаються як індикатори стійкості економічного розвитку з позицій накопичення екологічного боргу людини перед природною системою і водночас перед майбутніми поколіннями. По-третє, з розвитком диверсифікаційних форм агропромислової діяльності, що збільшить зайнятість членів домогосподарств, їхні доходи та поліпшить облаштування сільських територій. Розкрито інституціональні умови створення сучасної моделі розвитку аграрної сфери, застосування якої забезпечить основні принципи кооперування всіх організаційно-правових форм аграрного господарювання та дасть змогу максимально реалізувати наявний інноваційний потенціал, впровадити необхідний рівень гнучкості й адаптивності ринкової системи до зростаючих потреб населення та підвищити стійкість розвитку аграрного сектору.

Ключові слова: відновлювані джерела енергії, екологізація, інноваційна діяльність, інтенсифікація, сільський туризм.

Літ. 22.

Загурский О. Н.

ОСНОВНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ ИННОВАЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В АГРАРНОМ СЕКТОРЕ УКРАИНЫ

Рассмотрены основные направления инновационной деятельности в аграрном секторе экономики Украины. Учитывая достаточную постоянность агропроизводственной деятельности, которой характерно производство традиционных для региона продуктов, а полученные в результате внедрения инноваций виды продукции, как правило, не меняются, а приобретают улучшенные свойства, определена специфика инновационной деятельности в аграрной сфере, в большей степени заключающаяся в технологических, чем продуктивных инновациях. В современных экономических реалиях инновационное развитие аграрного сектора Украины связано со следующими факторами. Во-первых, с разработкой и практическим применением энерго- и ресурсосберегающих технологий, интенсификацией производства на основе повышения генетического потенциала сельскохозяйственных растений и животных, использованием прогрессивных методов селекции и

© Загурський О. М., 2015

экологически безопасных и экономически целесообразных технологий. Во-вторых, с экологизацией агропромышленных процессов и стимулированием органических и биодинамических систем земледелия, рассматриваемых как индикаторы устойчивости экономического развития с позиций накопления экологического долга человека перед природной системой и одновременно перед будущими поколениями. В-третьих, с развитием диверсификационных форм агропроизводственной деятельности, что увеличит занятость членов домохозяйств, их доходы и улучшит обустройство сельских территорий. Раскрыты институциональные условия создания современной модели развития аграрной сферы, применение которой обеспечит основные принципы кооперирования всех организационно-правовых форм аграрного хозяйствования и позволит максимально реализовать существующий инновационный потенциал, внедрить необходимый уровень гибкости и адаптивности рыночной системы к растущим потребностям населения страны и повысить устойчивость развития аграрного сектора.

Ключевые слова: возобновляемые источники энергии, экологизация, инновационная деятельность, интенсификация, сельский туризм.

Oleg Zagurskiy

THE MAIN DIRECTIONS OF INNOVATIVE ACTIVITY IN THE AGRICULTURAL SECTOR OF UKRAINE

The basic directions of innovative activity in the agricultural sector of economy of Ukraine are considered. Agro-industrial activity is quite stable sphere of human activity, which is characterized by production of typical regional products, and the resulting innovation products usually do not vary and only acquire improved properties. The specificity of innovation activity in the agricultural sector largely lies in technological innovation than in food innovation. In the current economic realities of the Ukrainian economy innovative development of the agricultural sector is associated firstly with: the development and practical application of energy saving technologies, the intensification of agricultural production by improving the genetic potential of crops and animals, the use of advanced breeding methods and environmentally sound and economically viable technologies for the production of agricultural products. Secondly, the innovative development of the agricultural sector is associated with the ecologic agricultural processes and by promoting organic and biodynamic farming systems, which are considered as indicators of the sustainability of economic development from the standpoint of the accumulation of ecological debt to natural system and at the same time to future generations. Thirdly, it is associated with the development of diversification of forms of agro-industrial activities that would increase the employment of members of households, their incomes and improve the resettlement of rural areas. The basic directions of innovative activity in the agricultural sector of the economy of Ukraine are reviewed. There are disclosed institutional conditions for creation of the modern innovative model of the agricultural sector development, which application would provide the basic principles of cooperation of all organizational and legal forms of agricultural management to maximize the use of existing innovative potential, to create the necessary level of flexibility and adaptability of the market system to the ever-growing needs of the population and increased resilience of agricultural sector development.

Key words: renewable energy; green; innovation; intensification; rural tourism.

JEL classification: O13, Q16.

У ринковій економіці головними інститутами інноваційної діяльності є: фірма, адже в ній акумулюються мотивації та інтелектуальні, фінансові, ресурсні можливості для винайдення і впровадження інновацій; наукові організації, які розширюють наявні знання і на їх основі створюють інноваційні розробки; держава, що всебічно стимулює й підтримує розвиток такої діяль-

ності. Історична взаємодія цих інститутів формує відповідні інституціональні умови, які характеризуються певним набором прав, зобов'язань і обмежень, пов'язаних із управлінням, фінансами й зайнятістю. Вони визначають типи галузевих трансформацій у кожний момент часу, а отже, типи галузевих інновацій, котрі можуть здійснюватися в економіці.

Основи теорії інновацій, яка охоплює не лише технологію та економіку, а й соціально-політичну сферу, а також розкриває механізм взаємодії інновацій у різних сферах суспільства, були закладені М. Д. Кондратьєвим [1]. Його ідеї підтримав Й. Шумпетер, котрий створив теорію інноваційного розвитку, розмежувавши поняття “винахід” і “нововведення”, ввів термін “інновація”, під яким розумів відкриття нових технологічних знань, продуктів, джерел постачання й форм індустріальних організацій і їхнє практичне застосування в промисловості [2]. У подальшому ця теорія була розвинута такими вченими: Ф. Броделем [3], П. Друкером [4], Г. Меншем [5], Б. Санто [6], П. Сорокіним [7], Б. Твіссом [8] та ін. Разом із тим, в умовах зміни інституціональної системи інноваційні процеси в традиційних секторах економіки потребують подальших досліджень [9–11].

Діяльність в аграрній галузі, як і аграрне виробництво, має певну специфіку й потребує більшою мірою технологічних, аніж продуктових інновацій. Адже аграрне виробництво – доволі стала сфера людської діяльності, головним виробничим фактором якої протягом тисячоліть є земля, а в процесі виробництва – тісна взаємодія з живими організмами (рослинами й тваринами). У ньому виробляються традиційні для регіону продукти й отримані в результаті запровадження інновацій види продукції, як правило, не змінюються, а тільки вдосконалюють свої властивості. Агроінновацію можна визнати особливим видом інновації, зважаючи на таке:

- 1) вона реалізується безпосередньо (або опосередковано, у межах технологічного процесу) в аграрній сфері у результаті впровадження наукових розробок, що зумовлює позитивні якісні й кількісні зміни в характеристиці взаємозв'язків між людиною, технікою та навколишнім середовищем, або сприяє поліпшенню екологічного стану;
- 2) термін окупності аграрних інновацій триваліший, ніж в інших секторах економіки, а спроба одержання прибутку в короткостроковій перспективі, як правило, є “інституціональною пасткою”, що в подальшому призводить до зниження показників соціального й екологічного розвитку, тому оцінювати агроінновацію слід не лише з економічного погляду, а й за результатами її впливу на соціальну, політичну та екологічну сфери;
- 3) оскільки аграрний сектор є основою добробуту населення країни, то інновації, що застосовуються в ньому, мають не лише стимулювати створення нового продукту, а й давати фінансову можливість здійснення подальших нововведень після його реалізації. Для підтримання динаміки інноваційного процесу в аграрній сфері доцільна еволюція не тільки продуктових витрат, а й продуктового попиту, адже кінцева оцінка ефективності інновації залежить від аграрних ринків й особливо – уподобань та фінансових можливостей більшості споживачів. Таким чином, інноваційна діяльність аграрного сектору насамперед має

спрямовуватися на інтенсифікацію та екологізацію аграрного виробництва, упровадження альтернативних (відновлюваних) джерел енергії й організацію диверсифікованих видів агровиробничої діяльності.

Ґрунтуючись на загальних закономірностях процесу соціально-економічного розвитку, *інтенсифікація* в сільському господарстві має специфіку, і як процес концентрації сукупних затрат живої та уречевленої праці на певній ділянці землі визначає доцільність вкладання й визначення оптимального співвідношення між засобами виробництва й обсягом одержаної продукції. Вона тісно пов'язана з науково-технічним прогресом і базується на широкому застосуванні наукових досягнень. Її послідовне здійснення охоплює важливі аспекти аграрної теорії, пов'язані передусім із законом зменшення родючості ґрунтів та теорією й умовами утворення диференціальної земельної ренти: коли за ідентичного розміру кількох земельних ділянок і однакового обсягу виробничих витрат при їх обробітку одержання різної величини прибутку пояснюється неоднаковим рівнем родючості ґрунту на цих земельних ділянках, а також вигіднішим розташуванням окремих земель для реалізації продукції.

Методи інтенсифікації, які набули глибокого теоретичного обґрунтування та практичного застосування в радянський період, здебільшого зводилися до максимальної концентрації матеріально-виробничих ресурсів і засобів на одиницю площі оброблюваних земель. Показником інтенсифікації був вихід продукції з 1 га земельної площі за рахунок підвищення енергозабезпеченості (застосування високопродуктивної техніки, передових технологій та кваліфікованої робочої сили). За такого підходу в аграрному виробництві суттєво зростали витрати невідновлюваної енергії в розрахунок на кожну додаткову харчову калорію, що було допустимим для країни з практично необмеженими енергетичними ресурсами і є вкрай безперспективним для сучасної української економіки.

Проте зводити сутність інтенсифікації сільськогосподарського виробництва до "концентрації", або "послідовного" спрямування коштів на одну й ту саму земельну ділянку, на думку І. Буздалова, щонайменше некоректно. Вкладення капіталу є важливим, проте лише одним із факторів інтенсифікації. Головними чинниками стали якісні науково-технічні й соціально-економічні зміни – підвищення ефективності конкретних речових елементів цього капіталу, видів і всієї сукупності виробничих ресурсів [12, с. 146]. До того ж процеси інтенсифікації агропродовольчого виробництва, пов'язані з активним упровадженням агрохімії та машинобудуванням, призводили до подальшого підвищення рівня токсикації ґрунтів і забруднення навколишнього середовища. Тому сучасні технології інтенсифікації необхідно впроваджувати, широко застосовуючи природно-біологічні фактори з обмеженням (раціональним) використанням хімічних засобів збільшення родючості ґрунтів й захисту рослин. Водночас варто розуміти, що через високий рівень витрат матеріальних, фінансових, інтелектуальних та інших ресурсів технології інтенсифікації будуть доступні здебільшого інноваційно спрямованим кластерним структурам і великим аграрним підприємствам індустріально-продовольчої та індустріально-технічної груп, які користуються перевагами великотоварного

виробництва. Особливо доцільна реалізація технологій інтенсифікації в аграрному секторі економіки для індустріально-технічного виробництва, до якого в багатьох випадках не висувається жорстких вимог щодо застосування хімічних засобів підвищення родючості ґрунтів і захисту рослин.

Отже, перспективи для інших суб'єктів господарювання аграрного сектору України полягають у *виробництві альтернативних (відновлюваних) джерел енергії*. Чільне місце серед них відводиться біоенергетиці, яка базується на використанні енергії біомаси – вуглецевмістких органічних речовин рослинного походження, що накопичуються живою речовиною завдяки фотосинтезу. Вважається, що найближчим часом за рахунок використання продуктів фотосинтезу покриватиметься до 10 % усіх енерговитрат. З огляду на загальносвітову енергетичну кризу й особливо національні проблеми у сфері енергозабезпечення загалом і аграрного сектору зокрема, новий напрям аграрного виробництва – біоенергетика – може не тільки розв'язати проблему посилення конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції на внутрішньому й зовнішніх ринках, а й суттєво підвищити рівень енергетичної та політичної безпеки країни. До відновлюваних видів енергії, що можуть вироблятися у сільському господарстві, належать: біогаз, біологічне паливо (біодизель, етанол, метанол), генераторний газ, солома, брикети. Загальні річні обсяги відновлюваних ресурсів біомаси в Україні становлять 115,5 млн т. Енергетичний потенціал обсягу біомаси дорівнює 22 млн т умовного палива, з яких технічно доступний енергопотенціал оцінюється в 13,2 млн т умовного палива на рік [13, с. 104].

Виробництво біогазу може стати диверсифікованою формою виробництва у тваринництві. За підрахунками фахівців науково-технічного центру “Біомаса”, в Україні щороку утворюється 52 млн т гною, з якого можна отримати 2207 млн м³ біогазу з енергетичним потенціалом 1,59 млн т умовного палива. Використовуючи відходи ферм та птахофабрик, галузь в змозі забезпечити себе енергетичними ресурсами, значно зменшивши собівартість власної продукції. Однак у реальних умовах господарювання застосування біогазових технологій не набуло істотного поширення. В Україні у 2013 р. діяли лише вісім біогазових установок з переважно незначною продуктивністю (за винятком установки “Української молочної компанії”, підключеної до відповідної мережі), що забезпечували тільки господарства, в яких вони змонтовані.

Частковою альтернативою нафтопродуктам у світі є біопаливо (біодизель, біоетанол), використання якого вигідне як в економічному, так і в екологічному сенсі, адже воно виробляється із сировини, котра щороку відновлюється, неотруйна, легко біологічно розкладається, що суттєво знижує викиди шкідливих вихлопних газів. Основою для виробництва біодизеля є жирні, рідше – ефірні олії різних рослин. В Україні для його вироблення використовують переважно ріпак. За оцінками Міністерства аграрної політики та продовольства України, потенційні можливості нашої країни у вирощуванні ріпаку становлять орієнтовно 3 млн га за середньої врожайності 15–30 ц/га. Сьогодні вирощений ріпак здебільшого переробляється на зерно й реалізується за межами України, позаяк виробничих потужностей і технологій для його перероблення немає. Оскільки вартість біодизеля порівняно з ринковою

ціною звичайного дизельного палива робить його не тільки екологічно, а й економічно вигідним (строк окупності заводів, за оцінками фахівців, становить близько трьох років), то, на нашу думку, кошти, які виділяються з бюджету на компенсацію здешевлення пального для сільськогосподарських товаровиробників, ефективніше спрямовувати на будівництво заводів із вироблення біопалива, забезпечивши у перспективі агровиробників відносно дешевим і екологічно чистим паливом, бюджет – додатковими коштами, селян – робочими місцями, а сільські території – об'єктами виробничої й соціальної інфраструктури.

Якщо виробництво власного біодизеля – це перспективний шлях, який потребує істотних капіталовкладень, то виробництво біоетанолу (продукт біоконверсії вуглеводомісткої сировини з регламентованою кількістю супутніх і денатуруючих домішок) постає надзвичайно актуальним напрямом для аграрного сектору. Для цього за незначних фінансових ресурсів можна переобладнати цукрові й спиртові заводи, котрі працюють не на повну потужність. За повного завантаження наявних потужностей спиртових заводів обсяг щорічного виготовлення біопалива може сягати 500 тис. т [14, с. 4], що становить понад 10 % високооктанових бензинів, які споживаються в Україні.

Варто пам'ятати також про використання з метою енергозабезпечення відходів сільськогосподарського виробництва і лісництва. Так, потенційний надлишок соломи та стебел сільськогосподарських рослин оцінюється на рівні 21 млн т, що еквівалентно 10,1 млн т умовного палива. Такі ресурси майже у 20 разів перевищують споживання котельних палив сільськогосподарськими підприємствами і у 3,4 раза – споживання палив у всіх опалювальних котельнях, розташованих у сільській місцевості (близько 2,9 млн т умовного палива на рік) [15, с. 184]). За даними департаменту сільського господарства і лісоматеріалів Організації Об'єднаних Націй (ООН), споживання енергії з деревини постійно зростає, у світі близько 47 % деревини застосовується як паливо. У Німеччині за останні роки використання дров зросло більш ніж на 18 %, у Швеції – на 12 %. У США біомаса деревини забезпечує 3,5 % енергоспоживання країни, тоді як атомні станції – 3,8 % [16, с. 7]), адже вона не тільки дешева, а й екологічно чиста.

Використання відновлюваних ресурсів біомаси, окрім досягнення головної мети – зменшення залежності держави від імпорту енергоносіїв, сприятиме виконанню таких завдань: стабілізації розвитку аграрного сектору; створення практично необмеженого ринку збуту сільськогосподарської продукції; забезпечення нових робочих місць у сільській місцевості; збільшення надходжень від податків до бюджетів усіх рівнів; покращання екологічної ситуації тощо. Це потребує не лише значних фінансових ресурсів, яких у країні обмаль, а й довгострокової узгодженості державної політики у сфері енергозбереження; енергозабезпечення на основі використання відновлюваних джерел енергії; створення відповідної законодавчої бази, яка б стимулювала автовиробників обладнувати нові автомобілі системою використання як традиційного пального, так і сумішей, що містили б етанол або метанол.

Разом із тим пріоритетний розвиток відновлюваних видів енергії зумовить необхідність збалансування харчових, сировинних і енергетичних потреб

суспільства з виробничими можливостями аграрного сектору. А посилена інтенсифікація сільськогосподарського виробництва призведе до негативних змін у ланцюгах екосистем і біологічного кругообігу, погіршить стан довкілля та здоров'я людей. До того ж застосування технологічних інновацій зменшує не тільки капітало-, а й працевитрати. Останні за рахунок широкого впровадження технічних засобів впливають на розвиток сільських територій, з одного боку, позитивно (для поширення новітніх наукових розробок потрібні висококваліфіковані спеціалісти, перебування яких у селах сприяє створенню відповідної соціальної інфраструктури), а з другого – негативно (звільнені внаслідок скорочення робочих місць працівники змушені шукати роботу в містах, що призводить до “вимирання” сіл). Водночас специфіка цього сектору полягає в тому, що, на відміну від інших секторів економіки, споживачі його продукції надзвичайно цінують ручну працю з виробництва екологічно чистих (органічних) продуктів харчування без використання хімічних речовин та новітніх технологій обробки. Поєднання високотехнологічного аграрного виробництва з екологічним, основаним багато в чому на ручній праці, – шлях до створення сучасної інноваційної моделі розвитку агровиробництва, а також збереження різних організаційно-правових форм аграрного господарювання та сільського соціуму.

Нині пріоритети світового аграрного господарювання зміщуються у бік *екологізації* та стимулювання органічних і біодинамічних систем землеробства, що розглядаються як індикатори стійкості економічного розвитку з позицій накопичення екологічного боргу людини перед природною системою і майбутніми поколіннями. Згідно з європейськими стандартами щодо органічного виробництва, затвердженими постановою Ради ЄС від 28.06.2007 № 834/2007, органічне виробництво – цілісна система господарювання та виробництва харчових продуктів, яка поєднує найкращі практики з огляду на захист довкілля, рівень біологічного різноманіття, збереження природних ресурсів, застосування високих стандартів належного утримання (добробуту) тварин та метод виробництва, який відповідає певним вимогам до продуктів, виготовлених із використанням речовин і процесів природного походження [17]. Так, захист флори здійснюється переважно препаратами натурального походження, для живлення ґрунту й збереження рослин використовуються органічні добрива, а не синтетичні хімічні речовини (добрива, пестициди тощо). Для лікування тварин застосовуються профілактичні засоби й гомеопатичні препарати, оранка ґрунту є мінімальною, не використовуються генетично модифіковані організми (ГМО) та стимулятори росту, гормони й антибіотики, враховується позитивна роль біорізноманіття, зокрема місцевих та унікальних видів, сортів, порід тощо. Органічне виробництво – це особлива технологія екстенсивного землеробства, яка ґрунтується на перевагах природно-кліматичних умов і ручної праці. Її результатом є екологічно чиста продукція підвищеної якості з новими, більш конкурентоспроможними властивостями, що задовольнятимуть потреби сучасного покоління і гарантуватимуть безпеку майбутнім.

Світовий ринок органічної продукції постійно зростає. У 2004 р. він оцінювався у 25 млрд дол. США, 2006 р. – близько 30 млрд, 2009 р. – 55 млрд, а

в 2014 р., за прогнозами експертів, очікується зростання обсягу світового ринку органічної продукції до 96,5 млрд дол. США. За даними Федерації органічного руху України, обсяг національного ринку органічної продукції у 2009 р. становив 1,2 млн євро, а в 2010 р. – сягнув 2,4 млн євро [18]. Порівняння показників місткості ринків органічної продукції свідчить про високий потенціал національного ринку, а з огляду на сприятливі кліматичні умови України, достатню кількість робочої сили, її високу мотивацію та обмежені фінансові можливості малих організаційно-правових форм аграрного господарювання (фермерських господарств та господарств населення) у використанні сучасних технологій, органічне виробництво – чи не єдиний інноваційний шлях розвитку цих структур та можливість посилити конкурентні позиції як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках. Підвищення екологічної свідомості та вимог до якості продуктів харчування – здебільшого прерогатива економічно забезпеченого суспільства. В Україні лише близько 5 % населення має фінансову спроможність і бажання споживати органічну продукцію [19, с. 279], а обсяг цієї продукції, що реалізується на європейському ринку, обмежується відсутністю національної системи її сертифікації й необхідністю проходження сертифікації в міжнародних структурах.

Звісно, економічна продуктивність органічного виробництва суттєво поступається і традиційному, і, особливо, інтенсивному виробництву, проте за доволі високої ціни (відхилення середньої ціни реалізації органічних продуктів від ціни традиційних сягає 2,6–6,4 раза [20, с. 90]) фермерські господарства та господарства населення не лише забезпечать ефективну виробничу діяльність і конкурентоспроможність у своєму сегменті, а й виконують інші функції аграрного сектору: розвиток сільських територій, відтворення людських ресурсів, екологізацію аграрного господарства та збереження національної аутентичності. Зростання органічного виробництва через високий рівень працевітності може позитивно вплинути на розв'язання проблеми зайнятості сільського населення і стати ефективним інструментом збереження традиційних знань із ведення господарства у кожному регіоні, а також зменшення міграції сільського населення до мегаполісів.

З великою ймовірністю можна прогнозувати, що виконання визначених завдань разом із підвищенням рівня життя населення сприятиме збільшенню як пропозиції, так і попиту на органічну продукцію. Це стимулює малі організаційно-правові форми, зайняті в органічному виробництві, до кооперації у великі сільськогосподарські об'єднання з метою вдосконалення маркетингової та збутової діяльності (підтверджується досвідом розвинутих країн, де створюються асоціації відповідальних виробників і споживачів аграрної продукції, виробленої за органічними технологіями без шкоди для навколишнього середовища) та формування в кожному регіоні еколого-економічних зон зі спеціальним режимом інвестування, в яких застосовуватимуться новітні технології, функціонуватимуть науково-технічні парки, а економічне стимулювання раціонального використання й охорони земель відбуватиметься відповідно до принципів сталого землекористування.

Іншою інноваційною технологією для малих організаційно-правових форм аграрного господарювання є *сільський зелений туризм*, темпи роз-

витку якого оцінюються у 10–31 % на рік, а частка в доходах від міжнародного туризму становить від 10–15 %. Потенціал українського ринку свідчить про здатність прийняти й розмістити в селах до 150 тис. “зелених” туристів на рік [21].

Головним суб’єктом в організації сільського зеленого туризму є сім’я, яка часто не тільки надає житло, забезпечує харчуванням і побутовими зручностями, а й пропонує додаткове обслуговування: збирання ягід і грибів, риболовлю, ознайомлення із сільським способом життя та народними ремеслами, організацію екскурсій. Не менше можливостей для зеленого туризму мають сільськогосподарські підприємства, що володіють будинками відпочинку, їдальнями тощо. Їхнє відновлення чи оновлення забезпечить додаткову зайнятість і доходи, сприятиме підвищенню привабливості сільських територій. Основними економічними функціями агротуризму можна вважати: додаткову зайнятість у сільській місцевості; зростання доходів селян; поповнення бюджету; розвиток інфраструктури сільської місцевості; задоволення потреб громадян (резидентів і нерезидентів) у туристичних, відпочинкових послугах, проведенні дозвілля, оздоровленні та ін. [22, с. 298–299].

Сільський туризм – це вид відпочинково-пізнавального туризму, що є не лише сукупністю чинників, які сприятливо впливають на людину (оздоровчий, естетичний, пізнавальний та ін.), а й виробничою технологією стійкого економічного розвитку, що передбачає системну реалізацію концепцій паритетності й багатофункціональності аграрного сектору, якісне поліпшення сільського способу життя, збереження традиційного побуту, відновлення давніх народних ремесел, обрядів і традицій. З одного боку, це вид розширення несільськогосподарської діяльності у сільській місцевості, а з другого – розвиток традиційної сфери послуг, зокрема торгівлі й громадського харчування. Як вид агровиробничої діяльності він пов’язаний із певною особливістю, яка може допомогти фермерам та господарствам населення зрівняти їхні конкурентні можливості з великими агровиробничими структурами. Якщо останні мають переваги за рахунок експорту товарів споживачам, то сільський туризм передбачає прибуття споживача до місця вироблення товарів і послуг, відповідно суб’єкти господарювання, котрі займаються сільським туризмом, отримуватимуть додатковий прибуток за рахунок нульових транспортних витрат.

Країни ЄС для облаштування сільських територій у межах фермерських господарств, розширення сфер сільськогосподарської діяльності, підвищення ефективності зайнятості членів цих господарств широко впроваджують програми підтримки розвитку агротуризму. Відповідні видатки за класифікацією СОТ належать до “зеленої скриньки”, тобто тих, що стимулюють розвиток, а отже, не обмежуються. Проте в Україні ані державної підтримки, ані програм розвитку такого напрямку агрогосподарської діяльності не передбачено. Єдиною дієвою організацією, що опікується цими проблемами, є Спілка сприяння розвитку сільського зеленого туризму. Вона має представництва в усіх областях України і провадить організаційну, інформаційну та видавничу діяльність, однак її зусиль замало. Сучасний стан цієї сфери характеризується такими проблемами: недостатнє законодавче врегулювання;

прогалини в системі податкового законодавства; низька якість послуг; нестача кваліфікованих кадрів; брак спеціальних навчальних закладів для підготовки спеціалістів цього напрямку; низький ґатунок рекламних матеріалів; відсутність належного оперативного зв'язку між конкретним виробником послуги та потенційним споживачем туристичного продукту. Вирішення зазначених питань може зробити сільський туризм одним з основних диверсифікованих видів агровиробничої діяльності, що підвищить зайнятість членів домогосподарств, їхні доходи та поліпшить облаштування сільських територій.

Отже, в сучасних інституціональних умовах економіки України інноваційний розвиток аграрного сектору насамперед пов'язаний із розробленням і практичним застосуванням енерго- та ресурсозаощаджувальних технологій, інтенсифікацією аграрного виробництва на основі підвищення генетичного потенціалу сільськогосподарських рослин та тварин, використанням прогресивних методів селекції й екологічно безпечних і економічно доцільних технологій. Застосування комплексного інноваційного підходу дасть змогу не протиставляти одна одній великі й малі форми агрогосподарської діяльності, а забезпечити їх кооперування. Взаємодія всіх форм господарювання допоможе максимально повно використати наявний інноваційний потенціал, забезпечить необхідний рівень гнучкості та адаптивності ринкової системи до постійно зростаючих потреб населення країни та підвищить стійкість розвитку аграрного сектору.

Список використаних джерел

1. Кондратьев Н. Д. Большие циклы конъюнктуры и теория предвиденья / Н. Д. Кондратьев. – М. : Экономика. – 2002. – 765 с.
2. Schumpeter J. Business cycles. A Theoretical, Historical and Statistical Analysis of the Capitalist Process / J. Schumpeter. – New York, Toronto, London : McGraw-Hill Book Company, 1939. – 385 p. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://classiques.uqac.ca/classiques/Schumpeter_joseph/business_cycles/schumpeter_business_cycles.pdf.
3. Бродель Ф. Материальная цивилизация, экономика и капитализм, XV–XVIII вв. Т. 3. Время мира / Ф. Бродель. – М., 1992. – 1945 с.
4. Друкер П. Ф. Бизнес-инновации / П. Ф. Друкер. – М. : ИД “Вильямс”, 2007. – 432 с.
5. Mensch G. Das technologische Patt: Innovationen unbervindend die Depression / G. Mensch. – Frankfurt am Main, 1975.
6. Санто Б. Инновация как средство экономического развития / Б. Санто : пер. с венг. / общ. ред. и вступ. Б. В. Сазонова. – М. : Прогресс, 1990. – 296 с.
7. Сорокин П. С. Социальная и культурная динамика / П. С. Сорокин. – СПб. : Изд-во Рус. христиан. гуманитар. ин-та, 2000. – 1054 с.
8. Твисс Б. Управление научно-техническими нововведениями / Б. Твисс. – М. : Экономика, 1989. – 217 с.
9. Гасанов С. С. Фінансування структурних зрушень та інноваційної модернізації / С. С. Гасанов, В. О. Сизоненко // Фінанси України. – 2014. – № 5. – С. 20–28 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Fu_2014_5_4.pdf.
10. Гасанов С. С. Синопсис мирового опыта построения системы обеспечения продовольственной безопасности / С.С. Гасанов, С. В. Петруха, Н. Н. Петруха // Економіст. – 2014. – № 10. – С. 25–30.

11. *Гасанов С. С.* Теоретична сутність державної підтримки сільського господарства в системі державного регулювання аграрного сектору / С.С. Гасанов, С. В. Петруха / Економіст. – 2014. – № 7. – С. 16–17.
12. *Буздалов И.* Об интенсификации российского сельского хозяйства / И. Буздалов // Вопросы экономики. – 2013. – № 12. – С. 141–152.
13. *Магійович І.* Альтернативна енергетика: проблеми та перспективи розвитку / І. Магійович // Аграрна економіка, 2012 – Т. 5. – № 1–2. – С. 102–107.
14. *Прутська О. О.* Досвід США у використанні альтернативної енергії в сільському господарстві / О. О. Прутська, О. М. Теачук // Зб. наук. пр. ВНАУ. Сер.: “Економічні науки”. – 2012. – № 1 (56). – С. 3–9.
15. *Мазур К. В.* Розвиток альтернативної енергетики в АПК / К. В. Мазур // Зб. наук. пр. ВНАУ. Сер. “Економічні науки”. – 2012. – № 1 (56). – Т. 2. – С. 181–186.
16. *Щербина О.* Вербна енергетична: використання та вирощування / О. Щербина. – Ужгород : Видавництво В. Подяка, 2011. – 99 с.
17. Довідник стандартів ЄС щодо регулювання органічного виробництва та маркування органічних продуктів. – Кн. 1 / за ред. Є. Милованова, С. Мельника, О. Демидова [та ін.]. – Л. : ЛА “Піраміда” : Федерація органічного руху України, 2008. – 204 с.
18. Органічне землеробство – шлях до продовольчої безпеки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.viche.info/journal/4161>.
19. Виклики і шляхи агропродовольчого розвитку / Б. Й. Пасхавер, О. В. Шубравська, Л. В. Молдаван та ін. ; за ред. Б. Й. Пасхавера ; НАН України, Ін-т екон. та прогнозів. – К., 2009. – 432 с.
20. *Прутська О. О.* Сутність та теоретичні засади розвитку органічного сільськогосподарського виробництва / О. О. Прутська, Н. В. Беяєва // Зб. наук. пр. ВНАУ. – 2012. – № 4 (70). – С. 68–91.
21. *Чорна Н. П.* Розвиток сільського туризму в Україні / Н. П. Чорна // Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства: економічні науки. – Х. : ХНТУСГ, 2010. – Вип. 99. – С. 401–411 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://khntusg.com.ua/node/795>.
22. *Лопатинський Ю. М.* Трансформація аграрного сектора: інституціональні засади / Ю. М. Лопатинський. – Чернівці : Рута, 2006. – 344 с.

*Стаття надійшла до редакції
8 грудня 2014 року*